

SPECIFICUL NAȚIONAL AI FILOSOFIEI

SVETLANA COANDĂ, doctor habilitat,
conferențiar universitar, USM

O problemă discutată în filosofia românească din sec.XIX-XX este problema: are filosofia caracter național, specific național sau nu are. Credem că această întrebare ne interesează și pe noi, cei care studiem filosofia, promovăm filosofia, facem cercetări în acest domeniu etc. În soluționarea acestei probleme ni se par destul de sugestive argumentele unor filosofi români cu renume, precum Mircea Florian, Constantin Rădulescu-Motru, Constantin Noica, Ștefan Afloroaei, Alexandru Surdu etc.

Mircea Florian definește filosofia ca știință a „fundamentelor, a principiilor, a categoriilor de maximă generalitate”, a principiilor sau noțiunilor prime - prin care cunoștința și viața dobândesc unitate sistematică sau sunt totalizate, iar științele pozitive sunt ajutate să-și armonizeze rezultatele lor cele mai generale. [1] Menirea filosofiei este de „a da culturii un fundament evident, un prim adevăr”. [2]

M. Florian admitea teza unei filosofii naționale, indicând că o cultură are fundamente naționale fiindcă orice națiune dispune de propria cultură și deci, filosofia are un caracter național derivat din contextele istorice și naționale. Concepția sa despre filosofia națională se întvede încă din lucrarea *Îndrumare în filosofie* (1922), unde, în paragraful intitulat „Filosofia se naționalizează”, el menționa că spre sfârșitul secolului al XVIII-lea gândirea filosofică a fost înrâurită de principiul naționalităților proclamat de Marea Revoluție Franceză. „Filosofia se particularizează, se concentrează între hotarele naționale în măsura în care națiunile se trezesc la o viață proprie și devin conștiente de trecutul lor. Filosofia veacului al XIX-lea se preface din europeană în națională; de la 1800 întâlnim o filosofie germană, franceză, engleză, italiană, americană etc. – gândirea se naționalizează. În locul sistemelor de o valoare europeană, filosofia ridică steagul particularismului național, al religiozității, al respectului față de trecut și, îndeobște, ia o atitudine agresivă și reacționară contra filosofiei cosmopolite a «luminilor»” [3], scria în această lucrare M.Florian. El îl dădea ca exemplu pe I. Kant, pe care-l considera primul autor al unei filosofii naționale.

Promovând teza că naționalizarea filosofiei aparține secolului al XIX-lea, M. Florian se întreba dacă **filosofia poate fi și în secolul al XX-lea națională**, în special, într-un mediu puternic orientat spre păstrarea și întărirea spiritului național, cum este cel românesc. **Răspunsul** pe care îl dă Florian în articolul *Filosofie și naționalitate* (1933), **este unul sceptic**. Filosofia, menționa el, trebuie să exprime adevărul universal și, deci, nu poate fi națională. Pentru a argumenta mai bine afirmațiile sale referitoare la universalitatea filosofiei,

M. Florian o compară cu unele științe, care nu au caracter național: „obiectul filosofiei se circumscrie prin universalitatea lui. Nu există un univers francez, unul englez etc., cum nu există, decât poate pentru poeți, mai multe...“. Poate fi vorba doar despre „diversitatea de atitudini, luate de gânditori față de aceeași lume”, ceea ce în realitate este „sensul subiectiv al etnicului în filosofie”. Prin urmare „caracterul național nu e inerent filosofiei, pentru cuvântul că el nu e cuprins în structura cunoștinței“. „Numai voința de a gândi și de a explora e națională“ conchidea el.[4]

Totuși, **M. Florian admite că există o anumită sincronizare între filosofie și națiune.** „Un gânditor nu se poate socoti ca plutind peste națiune, atâta vreme cât filosofează. Cultura filosofică aparține de fapt unei națiuni“ [5], menționa el, având în vedere, în primul rând, cadrul cultural și istoric al creației filosofice și însuși faptul că filosofia este parte a spiritualității naționale. Florian afirmă fără echivoc că există o filosofie într-o cultură națională. Orice cultură are norme interne și „legi structurale“ după care se modelează viața națională: „Cultura e însăși viața comunității etnice“.

La rândul său, filosofia, în esență, „are norme interioare, potrivit cărora se dezvoltă, neatârnat de cine le primește. Filosofia - o virtualitate permanentă în sfera unei culturi complexe“. Așadar, M. Florian înțelege că filosofia se află în cadrul unui mediu cultural, dar cu posibilități proprii de a cunoaște lumea, iar cugetarea românească o concepe, datorită lipsei unei tradiții filosofice, drept produsul selectării din orice filosofie a tot ce poate da un scop spiritual națiunii române. **M. Florian distinge unele trăsături ale filosofiei naționale românești:** pendularea între Orient și Occident, Ortodoxia, criticismul, și remarca drept specific al românismului „buna dispoziție sau receptivitatea față de cultura occidentală, ori de câte ori a putut pătrunde până în părțile noastre“ [6]. Însă el nu credea în existența unui curent de gândire originală în context românesc. Mircea Florian evalua calitatea gândirii filosofice românești prin raportarea ei la performanțele filosofiei occidentale.

Constantin Rădulescu-Motru exprimă un scepticism mai accentuat decât Mircea Florian față de ființarea unei gândiri filosofice autohtone, din cauza inadecvării acesteia la realitățile autohtone: „Filosofia românească, din zilele noastre, nu putem zice că este fructul spontan al cerințelor culturii poporului român. Ea n-a fost chemată de antinomiile ieșite la lumină din lucrările oamenilor de știință români, sau de conflictele sufletești latente în societatea românească, ci ea a fost importată după preferințe personale, de către tineri români, cari au studiat filosofia la Universitățile străine“. [7] Toți filosofii români semnificativi, care au făcut studii în străinătate, au predat apoi în țară ceea ce au învățat, și nicidecum nu au diseminat propriile concepții. După C. Rădulescu-Motru, nici nu se putea altfel: „Filosofia în înțelesul modern, ca un acord între credința dogmatică și adevăr științific, între tendințele contrare

izvorâte din activitatea intelectuală a omului modern, nu era în tradiția românească. Trecutul nostru n-a cunoscut conflicte acute de credințe religioase, sau de concepții sociale și politice, care să ceară intervenția filosofului. Noi ne-am mulțumit cu învățătura creștină, pentru clasele de sus, iar pentru popor, cu zicătorile populare. Am putea chiar adăuga, că în trecutul culturii noastre, și dacă s-ar fi produs pe alocuri preocupări filosofice, în înțelesul modern, ele ar fi fost pe dată înăbușite de tehnica formalismului bizantin, sub influența căreia se găsea până de curând întreg Sud-Estul european” [8].

După cum se poate observa, **C. Rădulescu-Motru și M. Florian și-au exprimat atitudinea sceptică față de caracterul național și originalitatea filosofiei românești în perioada interbelică**, perioadă în care încă era pusă la îndoială existența unei filosofii românești. Însă, anume în acel interval de timp au fost elaborate sisteme filosofice originale: personalismul energetic al lui C. Rădulescu-Motru, sistemul triadic al lui L. Blaga, filosofia datului a lui M. Florian, ontologia umanului (raționalismul antropologic) al lui D.D. Roșca. Sunt expuse idei originale în epistemologie și logică (C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, M. Florian) și în filosofia culturii (C. Rădulescu-Motru, L. Blaga, M. Ralea, T. Vianu). M. Vulcănescu, M. Eliade, C. Noica au creat sisteme filosofice, recunoscute în plan mondial. Deosebit de semnificativă este gândirea filosofică religioasă, reprezentată de către Nichifor Crainic, Dimitrie Stăniloae etc. Aceste contribuții reale ale gândirii românești sunt, după cum menționează specialiștii, „o veritabilă conștiință de sine a culturii românești” [9].

De asemenea, un aspect prin care se manifestă specificul național al filosofiei este și limba națională în care e scrisă lucrarea filosofică, forma ei lingvistică. Un exemplu deosebit de convingător este **Constantin Noica**, care considera drept condiție indispensabilă, absolut necesară pentru dezvoltarea filosofiei naționale - filosofarea în limba maternă, căci, accentuând el, nu poți gândi adevărat și așa cum nu s-a mai gândit niciodată, decât așezându-te în elementul cuvintelor tale. Efortul lui C.Noica este orientat spre relevarea virtuților filosofice ale limbii române și elaborarea unei rostiri filosofice românești, convingerea lui fiind că „nu poți gândi și nu poți face filosofie mare în limba ta, folosind cuvintele altora”. C.Noica face un adevărat elogiu limbii materne, menționând că limba unei comunități umane este locul unde se dezvoltă sufletul acestei comunități. Fiecare om trăiește în cadrul unei limbi, care îl precede în timp; de aceea „numai în cuvintele limbii tale se întâmplă să-ți amintești de lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată. Căci orice cuvânt este o uitare și în aproape oricare s-au îngropat înțelesuri de care nu mai știi.” [10] Uitarea limbii materne este identică cu uitarea de sine, atenționa C.Noica, deoarece „vorbirea omului este și ființa lui.” Cuvântul dă o anumită orientare în lume celui care îl rostește, iar lumea sa se întinde până acolo unde ajung cuvintele lui. Cu cât cuvintele exprimă mai adecvat realitatea, cu atât orientarea individului în lume este mai

prielnică pentru o ulterioară propășire. Iar o folosire nepotrivită a unui cuvânt, sau uitarea câte unui înțeles, poate surpa drumul omului în lume. Căci un cuvânt potrivit așează lumea cum trebuie, iar unul nepotrivit te poate îmbolnăvi, accentua C. Noica.

În pofida năzuințelor de uniformizare și unificare, ce persistă în epoca noastră, cultura europeană, în linii mari, susține păstrarea specificului, particularităților culturii și limbii fiecărui popor: „statuile trebuie să rămână statui, persoana umană, persoană, și cuvântul propriu, cuvânt”, menționa C.Noica. [11] Din aceste considerente, e necesar ca filosoful să se aplece asupra limbii, să fie un arheolog al limbii, dând la iveală cu fiecare cuvânt o altă dimensiune a lumii. Un hermeneut autentic a fost Eminescu, care a găsit „*Lucașfărul*” în tainele limbii române; acum e necesar să apară un Eminescu al gândirii românești, scria Noica, căci nu poți gândi adevărat și așa cum nu s-a mai gândit niciodată, decât așezându-te în elementul cuvintelor tale. Acestui scop C.Noica i-a consacrat mai multe lucrări, în care, prin cercetări profunde demonstrează că în limba română există un șir de termeni precum *Sinele și Sinea; Rost și Rostire; Întru; Fire și Ființă; Trecere, Petrecere, Vremuire; Infinit și Infinire* etc., ce exprimă idei care nu au fost exprimate în alte limbi. Valorificând gândirea filosofică condensată în limba maternă, C.Noica, în așa mod, scoate la iveală substratul unei gândiri filosofice românești.

Lucian Blaga înțelegea filosofia ca o *trezire a spiritului*. Marii filosofi sunt numiți de L. Blaga *făclii aprinse*, proiectate pe ecranul vieții noastre spirituale. Filosofia ne asigură acele *salturi în transcendență*, care ne ajută să pătrundem natura problematică, adesea paradoxală, a ființării noastre. În studiul *Spațiul mioritic*, L.Blaga face o analiză a culturii românești și exprimă încrederea într-un „înalț potențial cultural” românesc. **Printre factorii care ne individualizează este „spațiul mioritic” - spațiul marice al culturii românești.** „Să numim acest spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat, și înzestrat cu specificele accente ale unui anumit sentiment al destinului: spațiu mioritic”, specifică Blaga. „Omul spațiului mioritic se simte parcă în permanentă, legănată înaintare, într-un infinit ondulat. Omul spațiului mioritic își simte destinul ca un veșnic, monoton repetat suș și coborâș”, specifică el și venea cu multiple exemplificări: linia interioară a doinei, rezonanțele și proiecțiunile ei în afară; atmosfera și duhul baladelor noastre; dorul – „starea sufletească cea mai insistent cântată în poezia noastră populară... corelat mai ales cu năzuința de a depăși orizontul închis al văii sau al dealului”; îmbinarea armonioasă între verticală și orientală în arhitectura caselor țărănești, casele românești de la munte sau de la plai integrându-se în natură fără s-o „violenteze”, ci făcându-și din ea aliat; drumul ce apare ca o „șerpuire” între dealuri și case; la șes, alternanța deal-vale e înlocuită cu alternanța casă-grădină; prispa casei este elementul de legătură dintre român și natură, pentru că zidul casei nu este „cetate

despărțitoare” de natură, ci deschidere către natură etc. Toate aceste elemente caracterizează spațiul mioritic – concept fundamental ce exprimă universul sufletesc al poporului român. Matricea stilistică, astfel constituită, își pune amprenta și asupra istoriei, care în cazul istoriei neamului românesc, e văzută de Blaga ca o succesiune de suișuri și coborâșuri, de evoluții și involuții, de angajări în istorie și de retrageri din istorie. Astfel, o etapă de „angajare hotărâtă în istoria mare” a constituit-o, în viziunea lui Blaga, etapa de la formarea statelor românești și până la Ștefan cel Mare, iar ala – de la luptele pentru independență în sec. al XIX-lea până la Marea Unire.

În lucrarea *Spațiul mioritic*, L. Blaga scrie și despre specificul influențelor asupra filosofiei românești. El distinge următoarele tipuri de influențe: influențe modelatoare, adică imitative, influențe catalitice, adică stimulatoare și “genuri mixte de influențare.” El considera că marea cultură franceză, cu caracterul ei dominant clasic, a exercitat în cultura românească din sec. al XIX-lea o influență modelatoare, iar cultura germană, dominant romantică, a exercitat mai mult o influență de natură catalitică, fiind “un agent prielnic unei reacții de sine stătătoare... ce înlesnește un joc în care nu intră.” [12] Așadar, **specificul național al filosofiei e determinat de matricea stilistică a culturii românești, dar și de modalitatea receptării diferitor influențe din alte culturi.**

Dintre filosofii contemporani, academicianul **Alexandru Surdu** în lucrările *Izvoare de filosofie românească*, *Elogiul filosofiei românești*, *A sufletului românesc cinstire* etc., **confirmă existența unei filosofii naționale românești.** El consideră că poate fi admis faptul ca filosofia să reflecte tendințele specifice unei națiuni, doar că nu întotdeauna direct și simultan cu desfășurarea unor evenimente politice, sociale, culturale. De exemplu, filosofia franceză – Voltaire, Rousseau etc., precede în mod evident, Marea Revoluție Franceză, iluminismii francezi, pronunțându-se pentru înlăturarea inegalității politice și sociale, împotriva prejudecăților religioase etc. Totodată, atenționează A. Surdu, trebuie de avut în vedere că specificul național al unei filosofii nu se reduce la un singur aspect. Astfel, cum a observat și M. Florian, unii filosofi naționali studiază și elogiază trecutul cultural-filosofic al națiunii respective, alții – continuă analiza problematicii abordate de reprezentanții spiritualității naționale din trecut, iar ai treilea – critică și infirmă trecutul cultural-filosofic al națiunii sale. Și toate sunt aspecte ale specificului național.

Un aspect important prin care se manifestă specificul național al filosofiei este și limba națională în care e scrisă lucrarea, accentuează A. Surdu. După cum am menționat mai sus, drept exemplu deosebit de convingător este C. Noica, care în lucrarea *Rostirea filosofică românească* descoperă un șir de noi semnificații ale cuvintelor limbii române.

Alt filosof român contemporan, **Ștefan Afloroaei** a scris, de asemenea, la tema caracterului și situației filosofiei românești în prezent. În „Convorbiri literare”

(Nr.6,1993) – articolul *O posibilă geografie a gândirii filosofice*. În „Viața românească” (Nr.7-8,1995) – articolul *Situația filosofiei astăzi*. În 1997 apare lucrarea sa *Cum e posibilă filosofia în Estul Europei* (Iași, Polirom), în care **Ș.Afloroaei menționează că are rezerve față de expresia „filosofie românească” sau, mai exact, „filosofie națională”** – poloneză, spaniolă, franceză etc., deoarece filosofia nu este folclor, dialect sau ritual; în orice mediu suficient cultivat „filosofia presupune un demers de tip radical și critic”. Desigur, filosofia nu trebuie înțeleasă ca un discurs pur, neatins de apartenența noastră la un mediu lingvistic, religios, istoric. Totuși, filosofia este, în primul rând, o „mutație mentală”, susține Ș.Afloroaei și accentuează: „Cei care au făcut filosofie în spațiul românesc au întreprins în fond ceea ce ar putea oricând să conteze într-un spațiu mult mai larg, european. „De exemplu, „mințile mari ale secolului XX, precum Blaga și Florian, sau cei care au venit după ei și au dovedit o deschidere de-a dreptul neobișnuită, Eliade și Cioran, Vulcănescu și Noica, toți aceștea contează într-adevăr doar într-un spațiu propriu-zis european.”[13]

În această lucrare se menționează că filosofia românească după 1990 se deosebește radical de cea precedentă. În primul rând prin faptul că nu sunt școli, curente bine definite. „E dificil să delimitați anumite comunități filosofice, tendințe sau școli, direcții sau dominante ale unor scrieri filosofice, așa cum ne-a obișnuit doxografia de până acum”. Totuși „revin în atenție preocupări relativ noi, de semiologie și logică filosofică, de teoria argumentării, filosofie politică și teoria discursului filosofic. S-au reactivat domenii cu o anumită autoritate în alte spații, precum teoria culturii și hermeneutica, filosofia formelor simbolice...” [14]

Drept repere istorice ale filosofiei românești Ș.Afloroaei numește 10 personalități: C.Rădulescu-Motru, I.Pârvan, N.Ionescu, L.Blaga, M.Florian, I.Petrovici, M.Eliade, E.Cioran, C.Noica, P.Botezatu, care „reprezintă datele mari ale tradiției noastre filosofice”. [15] Prin prisma *maestru – discipol*, Șt.Afloroaei evidențiază câteva din proiectele demne de luat în seamă pentru gândirea filosofică din spațiul românesc: C.Noica – explorări de la *fenomenologia culturii și a limbii la metafizică*. Urmașii lui: Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Alexandru Surdu; Mircea Florian și Ștefan Lupășcu și urmașii lor care investesc în *filosofia științei și a limbajului*: Mircea Flonta, Ilie Pârveu, Vasile Tonoiu; Florea Țuțugan și Petre Botezatu – *logică, semiotică, epistemologie*; Cercetări de *filosofie a comunicării și a vieții civice*, „reconstrucția pragmatică a filosofiei” – Andrei Marga, Adrian Paul Iliescu; Eliade și Culianu: *cultura, viața spirituală, explorarea fenomenului simbolic*. În legătură cu aceștea sunt scrierile lui H-R.Potapievici și Sorin Antohi; *Cercetări de hermeneutică, cercetări asupra formelor simbolice și mentale, a limbajului*:

Victor Ieronim Stoichiță, Andrei Cornea, Cornel Mihai Ionescu, Aurel Codoban; Nu poate fi uitat impactul cu totul neobișnuit al cărților lui Emil Cioran.

Desigur că, în această listă se înscriu cu profunde cercetări în domeniul *filosofiei culturii și hermeneuticii formelor simbolice* - Ștefan Afloroaei și Nicu Gavriluță; în domeniul *logicii și epistemologiei* - Petru Ioan, Teodor Dima, Constantin Sălăvăstru etc.; în domeniul *istoriei filosofiei* – T.Raveica, P.Dumitrescu, T.Ghideanu, C.Marin, A.Adămuș, Al.Boboc, Gh.Vlăduțescu, Al.Surdu etc.

Și în Republica Moldova cercetările filosofice se manifestă în diverse domenii. Nu o să vorbesc aici despre toți cercetătorii din domeniul științelor filosofice, dar, ca un exemplu concludent, voi numi domeniile de cercetare ale colegilor din promoția noastră, promoția 1969-1974, deoarece anul acesta marcăm 50 de ani de la fondarea grupei noastre, prima grupă de filosofie din Republica Moldova și respectiv – prima promoție de filosofi, profesori de filosofie și științe socio-umaniste din Republica Moldova.

Munca științifică a absolvenților acestei promoții se manifestă în diverse domenii de cercetare: *Istoria filosofiei universale și naționale*: Svetlana Coandă, Mihai Braga, Maria Bulgaru, Nicolae Gîrtoapan, Tudor Dumitraș, Vasile Onicov, Ștefan Lupan, Grigore Vasilescu etc.; *Etica, Etică profesională, Etica în afaceri, Etica politică*: Zinaida Chitoroagă, Raisa Samoteev, Grigore Vasilescu, Mihai Braga, Ștefan Lupan, Valentina Socolov etc.; *Estetica*: Grigore Vasilescu, Grigore Socolov, Valentina Socolov, Zinaida Chitoroagă, Ștefan Lupan, Valerii Canicovschii etc.; *Ecologia și Ecosofia, Etica ecologică globală*: Ion Sîrbu, Alexandru Jolondcovschii, Grigore Vasilescu etc.; *Antropologia socioculturală, Antropologia filosofică*: Svetlana Coandă, Raisa Samoteev, Ion Sîrbu etc.; *Logica*: Vasile Onicov, Valentin Cușca, Grigore Vasilescu etc.; *Filosofia socială*: Pantelimon Varzari, Ion Rusandu, Grigore Vasilescu, Mihai Braga, Nicolae Gîrtoapan etc.; *Filosofia și metodologia științei*: Svetlana Coandă, Tudor Dumitraș, Grigore Vasilescu, Pantelimon Varzari, Raisa Samoteev etc.; *Filosofia și teoria culturii*: Grigore Socolov, Valentina Socolov, Zinaida Chitoroagă etc.; *Globalistica, filosofia dezvoltării globale contemporane*: Grigore Vasilescu, Ion Sîrbu etc.; *Filosofia Unificării și Integrării Europene, Probleme conceptuale ale Studiilor Europene și Americane*: Grigore Vasilescu, Alexandru Jolondcovschii, Ion Rusandu etc.; *Filosofia educației*: Svetlana Coandă, Raisa Samoteev, Mihai Braga, Nicolae Gîrtoapan, Tudor Dumitraș, Zinaida Chitoroagă etc.; *Filosofia politică*: Pantelimon Varzari, Grigore Vasilescu, Ion Rusandu etc.

Concluzia pe care o tragem este că **există o filosofie românească**, iar pentru ca filosofia românească să se dezvolte, trebuie respectate cel puțin acele condiții, care au fost menționate clar de **Mircea Vulcănescu** în lucrarea *Pentru o nouă spiritualitate filosofică*:

1. Existența unei activități autentice de filosofare printre români, născută din motive românești; 2. Existența unui mediu de difuzare sau circulare a ideilor în limba română;

3. Existența unei problematice și a unor sisteme filosofice specifice românești, a unei sistematice originale, regăsite în întrebări și răspunsuri la problemele esențiale ale existenței [16].

Cât privește caracterul național al filosofiei, credem că **putem afirma că există filosofie națională**, și nu doar o singură filosofie națională, ci filosofii naționale, fiecare cu propria ei orientare, problematică, stil, limbaj, cu gradul său propriu de relevare a raportului dintre național și universal, cu modalități diferite de receptare a influențelor filosofiei occidentale și orientale,

însă toate condiționate de existența unei națiuni ajunsă la un grad avansat de cultură și civilizație, cu o conștiință națională elevată și cu o spiritualitate națională bine înrădăcinată, deoarece filosofia reprezintă în toate timpurile **conștiința de sine** a culturii unui popor, **conștiința de sine** a spiritualității naționale.

Referințe bibliografice:

1. Mircea Florian, *Filosofie generală*, Ed. Garamond Internațional, București, 1995, p. 7.
2. Ibidem, p. 6.
3. Mircea Florian, *Îndrumare în filosofie*, Ed. Științifică, București, 1992, p. 321.
4. Mircea Florian, *Filosofie și naționalitate*, în Mircea Florian, *Reconstrucție filosofică*, Ed. Casa Școalelor, București, 1943, p. 201.
5. Mircea Florian, *Sensul unei filosofii românești*, în Mircea Florian, *Reconstrucție filosofică*, p. 226.
6. Mircea Florian, *Filosofia românească*, în Mircea Florian, *Reconstrucție filosofică*, p. 247.
7. Constantin Rădulescu-Motru, *Rolul educativ al filosofiei*, „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii literare, seria III. tom XIII. Mem. 2, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1944, p. 7.
8. Ibidem, p. 9.
9. Viorel Cernica, *Filosofie românească interbelică*, Institutul European, Iași, 2006, p. 11.
10. Constantin Noica. *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, 1987, p.7.
11. Ibidem, p.8.
12. Lucian Blaga. *Spațiul mioritic*, București, 1969, p.317.
13. Ștefan Afloroaiei, *Cum e posibilă filosofia în Estul Europei*, Iași, Polirom, 1997, p.156,158.
14. Ibidem, p.158, 160.
15. Ibidem, p.161.
16. Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică*, București, 1992, p.191.